

Doc. dr. PETJA GRAFENAUER

MARIJA MOJCA PUNGERČAR: OBLEČENI SPOMENIKI, NEKULTURNA DEDIŠČINA

Besedilo doc. dr. Petje Grafenauer po kronologiji, ki jo je pripravila Marija Mojca Pungerčar na podlagi dokumentacije, ki jo hrani. Vsi viri izhajajo iz te dokumentacije in so dostopni v osebni arhivu Marije Mojce Pungerčar, razen kjer je navedeno drugače.

ZGODBA

Leta 1994, ko je takratni Sorošev center za sodobne umetnosti - Ljubljana¹ v februarju objavil natečaj za prvi institucionalno organizirani projekt umetnosti v socialnem prostoru *Urbanaria*², je umetnica Marija Mojca Pungerčar nanj poslala predlog z naslovom *Sakralno-profano*, ki je med drugim predvideval, »da bi izbrane javne spomenike v Ljubljani oblekla v nove obleke in jih s tem profanizirala.« (Pungerčar 1994). Predlog ni bil izbran, bil pa je del razstave vseh predlogov v Narodni in univerzitetni knjižnici. Tako je fotografija skice za Kidričev spomenik, sicer z napačnim navedkom, da gre za spomenik Edvarda Kardelja, izšla v časniku *Delu* (JŠA 1995, 22).

Umetnica se projektu ni odrekla in je iskala način, kako bi ga realizirala. Leta 1995 ga je prijavila na razpis za *Evropski mesec kulture*³ ter na projektni razpis Ministrstva za kulturo, a

¹ »Sorosov center za sodobne umetnosti – Ljubljana je bil leta 1993 ustanovljen kot eden od programov Zavoda za odprto družbo – Slovenija (OSI), ki je podpiral številne posameznike in posameznice ter nevladne organizacije (Ljudmila, Mirovni inštitut, idr.), v skladu s svojim poslanstvom promoviranja vrednot odprte družbe in zahodnih demokracij. [...] Vsi novo ustanovljeni centri so bili preslikava dokumentacijskega centra SCCA-Budimpešta, ustanovljenega leta 1984. Vsak center je ob ustanovitvi dobil priročnik s priporočili glede strukture in vsebin, ki so jih posamezni centri bolj ali manj dosledno prilagodili potrebam lokalnega okolja. Delovanje SCCA-Ljubljana je segalo na področja razstavne dejavnosti (letne razstave in projekti), raziskovanja, arhiviranja (dokumentiranje zgodovine videa), izobraževanja (Svet umetnosti), ključno pa je bilo podeljevanje podpor oz. dotacij likovnim projektom, dotacij za kuratorsko razstavo in dotacij za neprogramske stroške,« (Jasna Jernejšek, Miha Kelemina 2019).

² »Urbanaria, prva razstava Sorosovega centra za sodobne umetnosti - Ljubljana, je potekala od februarja 1994 do novembra 1997. Osnovni koncept razstave je bil "umetnost v urbanem kontekstu". Javni razpis/povabilo je bil odprt za vse izrazne načine in vizualne medije. Od prispelih 52 predlogov je mednarodna strokovna žirija izbrala 14 projektov. V likovni produkciji Slovenije je Urbanaria institucionalizirala kategoriji, ki govorita o site specific ustvarjanju in konceptualni razstavi zunaj konvencionalnih prostorov razstavljanja. [...] S konceptualno razstavo dokumentov/skic v NUKu in katalogom (november 1994) se je zaključila Urbanaria - prvi del, ki je imela prvenstveno značaj raziskave,« (Stepančič 1997).

³ »Evropski mesec kulture, ki se je pričel 15. maja leta 1997 in trajal skoraj dva meseca, je bil v zgodovini mlade samostojne Slovenije največji kulturni dogodek in obenem priložnost, da se najboljše iz sveta umetnosti in kulture prikaže širši mednarodni javnosti. Institucijo EMK je spodbujala evropska komisija, z njo pa nečlanice Evropske unije vsaj simbolno poskušala približevati EU. [...] Konec leta 1994 so imenovali programski svet EMK, ki ga je sestavljalo 67 strokovnjakov z različnih kulturnih in umetniških področij ter institucij. Predsednica tega

je bila neuspešna v obeh primerih. Oglaševalska agencija Imelda 8000⁴ ji je ponudila odkup projekta za namen oglaševanja sejma informatike *Infos 95*, a ker bi morala idejo prilagoditi reklamnim namenom, je predlog zavrnila.

Z novim imenom *Manekeni* je umetnica s projektom leta 1996 uspešno kandidirala za sofinanciranje na razpisu Oddelka za kulturo Mestne občine Ljubljana⁵ v kategoriji likovnih projektov mladih umetnikov. Ker je leta 1996 velik del leta preživela v tujini, je šele leta 1997 pričela z zbiranjem dovoljenj⁶. Projekt je prijavila tudi na natečaj za sodelovanje na *U3, 2. Trienalu sodobne umetnosti*⁷, ki ga je v Moderni galeriji pripravil kurator in umetnik Peter Weibel in ga danes beremo kot dogodek, ki označuje prelom med moderno in sodobno umetnostjo na Slovenskem.

20. maja je Oddelek za okolje in prostor ter premoženjske pravne zadeve Upravne enote Ljubljana, izpostava Center⁸, zahteval za nadaljevanje postopka izdaje dovoljenja za oblačenje kipov urbanistično mnenje Oddelka za urbanizem in okolje Mestne občine Ljubljana⁹, soglasje Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine¹⁰ ter soglasje upravljalca spomenikov¹¹. Osem dni kasneje je umetničino vlogo zavrnil Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. Neuradno je izvedela, da naj bi bila potrebna dovoljenja lastnikov moralnih avtorskih pravic. Poiskala jih je s pomočjo Moderne galerije in Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov ter 11 lastnikov prosila, da naj ji na ljubljanskih spomenikih, za katere nosijo moralne avtorske pravice, dovolijo merjenje in oblačenje kipov.

Dovoljenje je dobila za kiparska dela Borisa Kalina na pročelju Srednje ekonomske šole na Prešernovi cesti, Antona Sigulina, avtorja *Spomenika padlih borcev za svobodo* na Celovski cesti in Lojzeta Dolinarja, avtorja doprsnih kipov slovenskih skladateljev na Vegovi ulici. Ni

telesa je postala Marina Gržinič. [...] Evropski mesec kulture prinese 250 dogodkov na 92 prizoriščih s proračunom 491 milijonov tedanjih tolarjev (slaba dva milijona evrov). [...] Dogodki niso privabili bistveno več obiskovalcev, kot jih kulturne prireditve spremlja že sicer,« (Krečič 2011).

⁴ Takrat uspešna oglaševalska agencija, ustanovljena leta 1988. Vodil jo je Mojmir Ocvirk.

⁵ Skladno z besedilom *Odloka o organizaciji in delovnem področju Mestne uprave Mestne občine Ljubljana*, ki določa organizacijo in delovno področje mestne uprave, *Oddelek za kulturo* med drugim skrbi za delovanje javnih zavodov, neprofitnih organizacij in podporo umetnikom s področja kulture.

⁶ Prošnji je naslovila na *Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine* ter na *Oddelek za okolje in prostor ter premoženjske pravne zadeve Upravne enote Ljubljana, izpostava Center*.

⁷ *U3, 2. Trienale sodobne umetnosti*, 14. 11. 1997-11. 1. 1998, Moderna galerija, Ljubljana.

»V Moderni galeriji so se na začetku devetdesetih let za trienale sodobne umetnosti odločili tudi zato, da bi skozi pregled aktualne umetniške produkcije teoretsko opredelili pojem sodobne umetnosti,« (Teržan 2013, 34). (Glej tudi Grafenauer Krnc 2008, Kraner 2018)

⁸ Njihova naloga je tudi opravljanje storitev izdajanja uporabnih dovoljenj, izdajanja dovoljenj za poseg v naravo in podobno.

⁹ Njihova naloga je tudi izvedba upravnih nalog ter dajanje informacij in mnenj v zvezi z urejanjem prostora.

¹⁰ Njihova naloga je tudi nadzor nad posegi na dediščini.

¹¹ »Upravljavca morajo imeti vsi spomeniki, ki so varovani na podlagi mednarodnih pogodb, katerih podpisnica je Republika Slovenija, in vsa spomeniška območja. Akt o razglasitvi spomenika lahko predvidi upravljavca tudi za druge spomenike. [...] V skladu z aktom o razglasitvi spomeniškega območja lahko organ, ki je izdal akt o razglasitvi, sam neposredno upravlja spomeniško območje v režijskem obratu, ustanovi v ta namen javni zavod, poveri upravljanje javnemu zavodu, ki je ustanovljen z namenom upravljanja spomenikov in spomeniških območij, ali poveri upravljanje fizični ali pravni osebi,« (ZVKD-1C, 59. člen).

pa smela obleči kipov Franceta Kralja, Draga Tršarja in Stojana Batiča. »Tomaž Mächtig in Jurij Kobe, dediča moralnih avtorskih pravic po kiparju Zdenku Kalinu in arhitektu Borisu Kobetu, avtorjih spomenika Borisa Kidriča na Prešernovi cesti, Mariji Mojci Pungerčar v telefonskih pogovorih povesta, da se ne strinjata z akcijo, vendar je v primeru realizacije ne bosta tožila.« (Pungerčar 2019).

S pisnimi soglasji je Marija Mojca Pungerčar ponovno zaprosila za dovoljenje na Ljubljanskem regionalnem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine. Nov seznam je vseboval kipe na petih lokacijah. Končni seznam kipov »vsebuje kipe na štirih lokacijah: kip Borisa Kidriča na Prešernovi cesti pred Cankarjevom domom, štiri kipe na pročelju Srednje ekonomske šole na Prešernovi cesti, Spomenik padlih borcev za svobodo na Celovski cesti ter deset spomenikov slovenskih skladateljev na Vegovi ulici.« (Pungerčar 2019).

9. septembra je umetnica s podporo *Umetniškega sveta ZDSLU*¹², ki ji izda potrdilo o odobritvi projekta, izvedla akcijo merjenja spomenikov ob pomoči članov Gledališča Ana Monro¹³ (Janez Habič Johnny, Matjaž Ocvirk, Žiga Saksida). 25. septembra je prošnja Ljubljanskemu regionalnemu zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine zavrnjena. 29. septembra umetnici kustos Moderne galerije Igor Zabel pošlje obvestilo, da je kurator Peter Weibel projekt *Manekeni* izbral za predstavitev na 2. *Trienalu sodobne umetnosti U3*. 6. oktobra Oddelek za okolje in prostor ter premoženjske pravne zadeve Upravne enote Ljubljana, izpostava Center, zavrne njeno prošnjo za izdajo dovoljenja za začasno intervencijo na javnih spomenikih.

Marija Mojca Pungerčar kljub neuskkljenim odločitvam institucij v petih tednih naredi kroje, kupi in ukroji blago ter sešije obleke za spomenike. 14. novembra 1997 v jutranjih urah izvede akcijo oblačenja spomenikov po vrstnem redu Prešernova, Vegova, Celovška in na koncu še največji Kidričev spomenik na Prešernovi cesti. Spet ji pomagajo člani Gledališča Ana Monro (Janez Habič Johnny, Matjaž Ocvirk, Žiga Saksida), Moderna galerija prispeva najem avtodvigala z monterjem Javne razsvetljave. Akcijo fotografira fotograf Moderne galerije Matija Pavlovec, video pa snema Siniša Lopojski. Za pomoč pri morebitnih zapletih izdata kustosa Moderne galerije Zdenka Badovinac in Igor Zabel potrdili, da gre za umetniški projekt, ki je sestavni del *Trienala*. Oblačenje poteka brez zapletov, že po dveh urah pa Kidričev kip slečejo delavci Komunalnega podjetja Ljubljana in policisti v Moderni galeriji poizvedujejo po osebah, ki so izvedle akcijo.

Na odprtju *U3* istega dne, 14. novembra 1997, zvečer v Moderni galeriji v Ljubljani, so že na ogled video posnetki akcije oblačenja, galerijska instalacija *Manekeni – Oblečeni za življenje* pa vključuje še vzorčne karte blaga, urejeno projektno dokumentacijo ter besedila, izpisana na steni:

¹² Umetnostni svet ZDSLU je strokovni organ Zveze in med drugimi nalogami ocenjuje in ugotavlja kvaliteto likovnih del in sodeluje v žiriji ter daje ustrezna mnenja in priporočila, sklepa o odkupih likovnih del, kandidatih za nagrade, štipendije in odlikovanja. (Statut ZDSLU 1997) Sestavljajo ga umetniki.

¹³ Gledališče Ana Monro, ki je zraslo neposredno iz Gledališča Predrazpadom, je prvič nastopilo 17. 12. 1981. V začetku devetdesetih je imelo aktivne člane: Andrej Rozman – Roza, Gorazd Osojnik, Borut Cajnko, Žiga Saksida, Janez Đoni Habič, Marko Kovačič, Mojca Dimec. Marija Mojca Pungerčar je bila njihova kostumografka.

- Boris Kidrič – Ekstravaganca: Kredibilnost materialov in smel izbor barv za moškega, ki se zna uveljaviti.
- Spomenik padlih borcev za svobodo – Esperanca: Žar obetov v brezbarvni vsakdanjosti, za žensko, ki si drzne upati.
- Spomeniki skladateljev – Disonanca: Pop simfonija barv in vzorcev, za sprehod z walkmanom, koncert ali rejv.
- Štirje kipi – Eleganca: Zapeljiv spoj temnih odtenkov in pepite za večerne priložnosti v dvoje.

Spomenik padlih borcev za svobodo na neznani datum slečejo člani veteranske borčevske organizacije in obleke odnesejo na Policijsko postajo Ljubljana Šiška, ki jih 22. novembra preda umetničini sorodnici Bredi Pungerčar.

26. novembra pošlje Policijska postaja Ljubljana Center umetnici vabilo na razgovor v zvezi z oblačenjem kipa Borisa Kidriča in ji 4. decembra vrne obleko za *Kidričev spomenik*. Umetnica poroča, da je bila po pripovedovanju Igorja Zabela tudi Zdenka Badovinac pozvana na razgovor na policijo oziroma k sodniku za prekrške, a se danes dogodka ne spominja (Pungerčar 2019). V arhivu Moderne galerije o tem ni dokumentov.

Spomenike skladateljev na Vegovi ulici deloma slečejo mimoidoči in večino oblek odnesejo. Štirje oblečeni kipi na Srednji ekonomski šoli uživajo neformalno podporo uslužbencev šole in ostanejo nedotaknjeni do leta 1998, ko jih Marija Mojca Pungerčar sleče.

Projekt *Manekeni* je deležen velikega odziva medijev. Mnogi članki o trienalu so opremljeni s fotografijo projekta, o akciji med drugimi piše tudi Lev Kreft, ki je poudaril, da je umetnica s posegom izzvala oblast, da je kip Kidriča končno priznala za svojo lastnino (Kreft 1997, 19). Bili smo v času, ko so se obeležja povezana z Jugoslavijo tudi umikala, s tem, ko se je 'zavzela' za Kidriča, je pokazala, da ji je zanj mar. V reviji za nordijsko umetnost *Siksi* je izšla dolga reportaža Liutaurasa Psibilskisa z naslovom *Marija Mojca Pungerčar, Staying Alive in any possible situation* (Psibilskis 1997, 75) o umetničini praksi. Leta 1999 skupina mladih iz Velenja povabi umetnico, da obleče velenjski kip Tita. Tega zaradi odhoda v tujino ne more storiti. Kasneje sliši, da so kip oblekli sami (Pungerčar 2019). Še leta 2004 je govora o projektu, ko v ameriški reviji *PAJ - A Journal of Performance and Art* izide intervju Igorja Zabela z Marijo Mojco Pungerčar z naslovom *The Strangeness of Home, Dressing and Redressing in Public Squares*, ki sicer povzema celotno umetničino prakso, a so *Manekeni* naslovni projekt intervjuja (Zabel 2004, 40-50).

Leta 2014 je Umetnostna galerija Maribor povabila Marijo Mojco Pungerčar k sodelovanju na mednarodni razstavi *Naši heroji*¹⁴. Kustosa Simono Vidmar in Miška Šuvakovića je zanimal oblečeni Boris Kidrič. Ko je umetnica pojasnila, da Kidričevega kipa v projektu ni posebej politično izpostavila, saj je poleg tega oblekla še vrsto drugih spomenikov, je UGM vabilo preklicala.

Kaj lahko poleg užitka potegnemo iz te napete zgodbe nastanka, življenja in posledic

¹⁴ *Naši heroji*, 20. 3. – 30. 8. 2015, Umetnostna galerija Maribor, Maribor.

umetniškega dela? Zgodba postavlja na laž stereotipe o tem, da vsa sodobna umetnost nastaja hipno in lahkotno. Marija Mojca Pungerčar je projekt ustvarjala 3 leta, le, da so bile tehnike in metode ustvarjanja drugačne od tistih, ki smo jih navajeni pri umetnosti preteklih obdobij. Iz dolgotrajnega postopka ustvarjanja lahko sklepamo, da je bila prepričana v to, da je delo vredno izvršiti, saj je v realizacijo vložila ogromno količino časa in truda ter projekt končno, kljub temu, da je morala zato izvajati državljansko nepokorščino, tudi izpeljala.

Projekt je bil leta 1997 vsebinsko in izvedbeno dobra metafora tistega, kar se je dogajalo s sočasno realnostjo, čemur so na raznolike načine pritrdili nekateri pisci. Državni organi, ki še niso bili uvedeni v 'sodobno umetnost', so ščitili bronasti spomenik. Za slovenski prostor je bila sodobna umetnost res velik rez, ki ga je vidno zastavil prav *U3*, na katerem je sodelovala umetnica. V umetniškem delu *Manekeni* se razkrije mnogo vladajočih ideologij, ki so vladale v svetu umetnosti in družbi leta 1997. Na eni strani so institucije, ki skrbijo za umetnost. Že te so v neskladju med seboj – Moderna galerija in ZDSLU zagovarjata projekt v želji po uveljavitvi novih praks, Oddelek za urbanizem in okolje Mestne občine Ljubljana in Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine ga zavračata v skrbi za dediščino. Posamezniki so glede projekta razdvojeni. Recepcija sodobne umetnosti leta 1997 je v lokalnem svetu burna tudi med strokovnjaki¹⁵.

EPILOG

Kakšne spremembe so nastale v odnosu do sodobne umetnosti v svetu umetnosti in družbi v vmesnem času 22-ih let? Z gotovostjo lahko trdimo, da je 'sodobna umetnost' med umetniki in v galerijah ter muzeju postala dominanten način izraza. Spremenili so se nekateri predpisi in zakoni, zavest o obstoju sodobne umetnosti je do neke mere vdrla tudi v državne in mestne organe, ki občasno celo sami postanejo naročniki kakega dela sodobne umetnosti v javnem prostoru. Mediji so do vizualne umetnosti danes veliko bolj indiferentni kot nekdanj, javnost ji je večkrat nenaklonjena kot naklonjena.

Da bi premislili, kaj smo v resnici videli leta 1997, ko je umetnica oblekla spomenike in kako to vidimo danes, v galeriji Spomeniškovarstveni center Marija Mojca Pungerčar pripravi dokumentarno razstavo *Oblečeni spomeniki, nekulturna dediščina*. Galerija pripada *Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije*, ki mu je bil okrog leta 2002 pripojen *Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine*.

LITERATURA:

Grafenauer Krnc, Petja (2006): »Sodobna in vzhodnoevropska umetnost. Razstavna politika Moderne galerije«. V: *Likovne besede, 77/78*, Ljubljana: ZDSLU, 162-172.

Jasna Jernejšek, Miha Kelemina (2019): *nadzor < kultivacija > razvoj. Delovanje Sorosovega centra za sodobne umetnosti – Ljubljana (1993–1999)*, dostopno na: <http://www.worldofart.org/aktualno/archives/14284> (zadnjič ogledano 23. 9. 2019)

Kraner, Kaja (2018): »Konceptualizacije sodobne umetnosti: v slovenskem kontekstu«. V: *Šum*, 10.1, Ljubljana: Galerija Boks, društvo študentov za kulturno umetniško dejavnost,

¹⁵ Glej npr. Jelka Šutej Adamič 1998, 37-38.

dostopno na <http://sumrevija.si/sum10-1-kaja-kraner-konceptualizacije-sodobne-umetnosti-v-slovenskem-kontekstu/>, (ogledano 17. 8. 2019).

Krečič, Jela (2011): »Evropski mesec kulture (EMK) Ljubljana 1997«, V: *Delo*, 30. 4. 2011.

Kreft, Lev (1997): »Lev, desen in vmesen«, *Razgledi*, 22, Ljubljana, 19.

Psibilskis, Liutauras (1998): Marija Mojca Pungerčar, »Staying Alive in any possible situation«, *Siksi* 1997, 75-80.

Pungerčar, Marija Mojca (1994): Predlog projekta *Sakralno – profano, Urbanaria, Prvi del*, Sorosov center za sodobne umetnosti – Ljubljana, 1994.

Pungerčar, Marija Mojca (2019): »Manekeni. Kronologija projekta«, Osebni arhiv umetnice.

Stepančič, Lilijana (ur.) (1997): »Uvod«, V: *Urbanaria*, Open Society Institute - Slovenia, Soros Center for Contemporary Arts – Ljubljana, dostopno na: <http://www.ljudmila.org/scca/urbanaria/toc.htm> (zadnjič ogledano 25. 9. 2019).

Teržan, Vesna (2013): »U3 skozi čas. Kratka zgodovina razumevanja sodobne umetnosti v Sloveniji.«, *Mladina*, Ljubljana, 28.6.2013, 34.

Zabel, Igor (2004): »The Strangeness of Home, Dressing and Redressing in Public Squares«, *PAJ - A Journal of Performance and Art*, 76, New York. 40-50.

ZVKD-1, 59. člen, Uradni list RS, št. 16/2008, 15. 2. 2008.

JŠA (Jelka Šutej Adamič) (1995): »Urbanaria se predstavlja s katalogom«, *Delo*, 23. 22.

Šutej Adamič, Jelka (1998): »Sodobna umetnost straši po domačiji. U3: Weiblov izbor v Moderni galeriji!«, *Delo*, 13. 37-38.

Besedilo je nastalo za razstavo *Oblečeni spomeniki, nekulturna dediščina* avtorice Marije Mojce Pungerčar. Produkcija: KUD Trivia, Ljubljana, 2019.